

Sociálno-ekonomická charakteristika slovenského vidieka podľa kritérií OECD

S. Buchta: Socio-economical Characteristics of the Slovak Republic According to the OECD Criteria. Život. Prostr., Vol. 32, No. 3, 135–138, 1998.

The regionalisation of the Slovak Republic according to the OECD criteria is presented. According to the OECD typology the country can be divided into three regions: 1. rural regions – formed by 33 districts and inhabited by 36.2 % of the population, 2. semi-rural regions – represented by 37 districts with 50.9 % of the population, 3. urban regions – formed by 9 districts of Košice and Bratislava with 12.9 % of the population.

The analysis of selected indicators confirmed that with the increase of urbanisation decreases the share of non-productive population and increases the share of productive one. The lowest share of productive population is in rural regions, employment in agriculture concentrates to the smallest rural settlements, the rate of unemployment – including the long-term one – cumulates to the rural regions. The highest inter-regional attendance to work concentrates to the urban regions. Retail trade moves to purchasing power, therefore also commercial services concentrate to urban areas.

The metropolis urbanism and process of sub-urbanism will meet certain threshold barriers. Free development potential and certain comparative advantages of small, medium and less developed regions will lure free capital. It will support strategies and transformation especially in connection with gradual integration of the Slovak Republic to the European economic structures.

Slovensko je charakteristické nielen výraznou teritoriálnou rozmanitosťou, ale aj diferencovaným priestorovým rozložením obyvateľstva, technickej a sociálnej infraštruktúry, rôznym stupňom urbanizácie a pod. Monoštruktúrny charakter výroby, riedko osídlené územia s vysokým podielom postekonomického obyvateľstva a nedostatočne rozvinutá infraštruktúra sú slabé predpoklady na rozvoj územia. V dôsledku toho existujú regióny menej a viac rozvinuté, s menšou alebo väčšou dynamikou rozvoja a rozdielnou mierou otvorenosti voči kooperačným, integračným a vôbec rozvojovým procesom.

Regionálna typológia OECD

Rozloha územia Slovenska predstavuje 49 030 km², z toho vidiecky priestor tvorí 41 378 km², t. j. 84,4 %. V obciach do 5000 obyvateľov býva 2 343 393 osôb, čo je 43,7 % z celkového počtu obyvateľov SR.

Zatiaľ čo v mestských sídlach žilo až 62,5 % obyvateľov v produktívnom veku, na vidieku to bolo len 57,3 %. Ešte vyššie disproporcie sa objavili u obyvateľstva v poproduktívnom veku. Na vidieku ich žilo 21,3 %, v sídlach nad 5000 obyvateľov len 14,6 %. Znižuje sa tu podiel obyvateľstva v produktívnom veku a zvyšuje v postekonomickom veku, čo znamená, že vidiek starne. Najvyšší podiel poproduktívneho obyvateľstva zaznamenali najmenšie vidiecke sídla do 500 obyvateľov (26 %). Najnižší podiel produktívneho a predproduktívneho obyvateľstva je v najmenších sídlach (do 1000 obyvateľov). Reprodukčné schopnosti slovenského vidieka sa výrazne zhoršili.

Podľa regionálnej typológie OECD, ktorá na základe podielu populácie žijúcej vo vidieckych spoločenstvách rozlišuje 3 typy regiónov, Slovensko sa diferencuje takto:

- **Vidiecke regióny** (rural regions) – tvorí 33 okresov a žije v nich 36,2 % obyvateľstva SR.
- **Prechodné regióny** (semi-rural regions) – predsta-

vujú 37 okresov a býva v nich 50,9 % z celkového počtu obyvateľov SR.

- **Urbanizované regióny** (urban regions) – tvorí 9 okresov (mestských častí) Bratislavy a Košíc s 12,9 % obyvateľmi SR.

Z tejto typológie jednoznačne vyplýva, že Slovensko je vidieckou krajinou. Pri podrobnejšej analýze sa potvrdili negatívne hypotézy spojené s vidieckymi regiónmi. Sociálno-ekonomickú charakteristiku regiónov sme rozdelili do týchto oblastí: a) štruktúra obyvateľstva, b) trh práce, c) príjmová štruktúra a kúpna sila obyvateľstva.

Štruktúra obyvateľstva

Vo vidieckych regiónoch žila viac ako jedna tretina obyvateľov SR, v prechodných regiónoch polovica a v urbanizovaných regiónoch asi jedna osmina obyvateľov Slovenska. S rastom urbanizácie klesal podiel neproduktívneho (t. j. pred i poproduktívneho) obyvateľstva a rástol podiel produktívneho obyvateľstva. Najnižší podiel produktívneho obyvateľstva žije na vidieku a najvyšší v urbanizovaných regiónoch. Naopak, najvyšší podiel neproduktívneho obyvateľstva žil vo vidieckych regiónoch. U neproduktívneho obyvateľstva vo vidieckych regiónoch bolo zaujímavé to, že tu bol nielen vysoký podiel postekonomického, ale aj predproduktívneho obyvateľstva. Tento podiel bol však výrazne diferencovaný podľa ďalších faktorov, ako je napríklad veľkosť vidieckeho sídla, konfesionalita, typ regiónu a pod.

Trh práce

Platená práca je základom sociálnej organizácie každej modernej spoločnosti. Poskytuje ľuďom nielen existenčné prostriedky, ale predovšetkým sociálny status a sociálne zaradenie. V tomto zmysle ide v každej spoločnosti o základný princíp jej úspešnosti. Preukázalo sa, že vo vidieckych oblastiach je v súčasnosti najvyššia miera nezamestnanosti. So vzrastajúcim stupňom urbanizácie sa miera nezamestnanosti znižuje. Najvyššia nezamestnanosť sa jednoznačne kumuluje do najmenších vidieckych sídel, kde v minulosti prevládala zamestnanosť v poľnohospodárstve. Najvyšší podiel pracovníkov v poľnohospodárstve sa prejavil v prevažne vidieckych sídlach (6,28 % z ekonomicky aktívneho obyvateľstva), najnižší, samozrejme, v urbanizovaných regiónoch (1,27 %). Celkom logicky sa preukázalo, že význam agrárneho sektora (poľnohospodárskej prvovýroby) sa s mierou urbanizácie znižuje. Prudké znižovanie agrárnej zamestnanosti sa z hľadiska sídelnej štruktúry najviac prejavilo v najmenších vidieckych sídlach. Obyvateľstvo týchto malých vidieckych obcí sa z hľadiska svojej socio-ekonomickkej štruktúry najčastejšie dostáva do pozície

nezamestnaných. Miera nezamestnanosti vo vidieckych regiónoch dosiahla k 30. 9. 1997 až 16,52 % a presiahla celoslovenský priemer o 3,57 bodu. Miera nezamestnanosti v urbanizovaných regiónoch (12,91 %) bola o niečo nižšia ako celoslovenský priemer. Miera nezamestnanosti vo vidieckych regiónoch bola viac ako o štvrtinu vyššia ako v regiónoch urbanizovaných. To, že existuje priama úmernosť medzi podielom vidieckeho obyvateľstva a mierou regionálnej nezamestnanosti, potvrdilo sa i v tom, že v regiónoch, kde výrazne prevláda vidiecke obyvateľstvo (býva tu viac ako dve tretiny vidieckeho obyvateľstva – v SR 11 okresov) bola k 30. 9. 1997 miera nezamestnanosti až 18,12 %.

Analogická tendencia sa preukázala i pri dlhodobej nezamestnanosti. S rastom urbanizácie regiónov jej podiel výrazne klesal. Najvyšší podiel dlhodobo nezamestnaných (39,92 %) sa opäť prejavil vo vidieckych regiónoch, najmenší (27,43 %) bol v urbanizovaných regiónoch. Podiel dlhodobo nezamestnaných bol vo vidieckych regiónoch takmer o polovicu vyšší ako v urbanizovaných. Dlhodobú nezamestnanosť vo vidieckych oblastiach spôsobila nielen nedostatočná ekonomická infraštruktúra týchto oblastí, ale i značná priestorová a migračná rigidita týchto osôb, nepružnosť trhu práce, nežiadaná socioprofesionálna štruktúra a niekedy i subjektívna nechota integrácie do trhu práce spôsobená nemotivujúcim rozdielom medzi minimálnou mzdou a výškou podpory v nezamestnanosti, resp. sociálnymi dávkami. Ich záujem sa presúva na určité doplnkové a samozásobiteľské aktivity, v niektorých prípadoch i na činnosti spojené s tieňovou ekonomikou.

Opačný trend sa preukázal v podiele nezamestnaných absolventov a žien. S rastom urbanizácie rástol i podiel oboch skupín nezamestnaných. Vo vidieckych regiónoch bol nižší ako celoslovenský priemer. V urbanizovaných regiónoch bol podiel nezamestnaných absolventov o 3,21 a nezamestnaných žien o 3,90 bodov vyšší ako slovenský priemer. Nezamestnaní absolventi i ženy sa kumulujú skôr v urbanizovaných regiónoch. Rozdielny je však stupeň a úroveň tejto kumulácie. Zatiaľ čo podiel nezamestnaných absolventov nedosahuje v mestských regiónoch 12 %, podiel nezamestnaných žien je až 56,36 %.

Územná mobilita pracovných síl je závislá od ekonomickej infraštruktúry, ktorá sa v podmienkach Slovenska koncentrovala do najviac urbanizovaných priestorov. Táto skutočnosť sa potvrdila v tom, že najvyššia medziregionálna dochádzka sa jednoznačne koncentrovala do mestských regiónov. Urbanizované regióny mali najvyššiu územnú dostredivú pracovnú mobilitu. Územná mobilita meraná pohybom zamestnancov do zamestnania z hľadiska totožnosti či rozdielnosti miesta pracoviska a bydliska ukázala, že do mestských regiónov dochádzalo až 34,1 % zamestnancov z iných

Tab 1. Sociálno-ekonomická charakteristika regiónov SR podľa typológie OECD

Ukazovateľ	Vidiecke regióny	Prechodné regióny	Urbanizované regióny	SR spolu
Počet okresov	33	37	9	79
Počet obyvateľov	1 943 619	2 731 203	692 968	5 367 790
Podiel obyvateľov [%]	36,21	50,81	12,91	100
Priemerná miera nezamestnanosti	16,52	12,07	12,91	12,95
Podiel nezamestnaných absolventov	7,52	9,55	11,97	8,76
Podiel nezamestnaných žien	51,58	52,78	56,36	52,46
Podiel dlhodobej nezamestnanosti	39,92	35,61	27,43	38,4
Priemerná mzda zamestnancov (org. s 20 a viac pracov.)	7286	7821	10232	8769
Maloobchodný mesačný predaj na jedného obyvateľa v Sk [bežné ceny]	2964	3413	10799	4204
Podiel maloobchodného predaja [%]	25,5	41,3	33,2	100
Dochádzka do regiónov – územná pracovná mobilita [%]	8,7	11,2	34,1	13
Podiel pracovníkov v poľnohospodárstve	6,28	4,15	1,27	5,31
Počet obyvateľov na jedného živnostníka	22,8	21,8	13,5	20,5
Podiel predproduktívneho obyvateľstva	23,35	22,04	20,13	22,27
Podiel produktívneho obyvateľstva	58,97	60,29	63,22	60,19
Podiel poproduktívneho obyvateľstva	17,68	17,67	16,65	17,54

regiónov, do vidieckych regiónov naopak, len 8,7 % zamestnancov. Infraštruktúrna vybavenosť prirahuje nielen kapitál, ale i pracovné sily. V tomto zmysle vykázali urbanizované regióny z pohľadu zamestnanosti vysokú dostredivú mobilitu. Najnižšie priemerné mzdy a najvyššia miera nezamestnanosti sa najviac kumulovali do Prešovského kraja (do okresov Bardejov, Kežmarok, Levoča, Medzilaborce, Sabinov, Snina, Stropkov, Svidník a Vranov), ďalej do troch okresov Banskobystrického kraja (Lučenec, Poltár, Rimavská Sobota) a dvoch okresov Košického kraja (Sobrance a Trebišov). Do prevažnej väčšiny okresov Prešovského kraja sa koncentrovali najnižšie priemerné mzdy, čo je spojené s vysokou mierou nezamestnanosti.

Okresy Prešovského kraja boli okrem toho typické i kumuláciou nízkych miezd a malým obratom maloobchodného predaja, tzn. že reálna kúpna sila obyvateľov je veľmi nízka. Nezamestnanosť sa všeobecne začína spájať s príliš veľkou sociálnou polarizáciou a nárastom chudoby, čo sa stáva destabilizujúcim faktorom ekonomiky i spoločnosti. Spojenie chudoby a nezamestnanosti je najrizikovejšou hrozbou ďalšieho vývoja týchto sociálnych skupín.

Príjmová štruktúra a kúpna sila obyvateľstva

Cena práce je významným indikátorom ovplyvňujúcim zamestnanosť. V našich podmienkach je snaha eliminovať malé rozdiely medzi minimálnou mzdou a podporou v nezamestnanosti, čo nemotivuje pracovníkov k reintegrácii do trhu práce. Cena práce je problém značne zložitý a má i výrazné regionálne aspekty. To vidno vo veľmi hrubých kontúrach i v našej regionálnej

typológii. Priemerná nominálna mesačná mzda vo vidieckych regiónoch dosiahla (v organizáciách s 20 a viac pracovníkmi) 7286 Sk, v prechodných regiónoch 7821 Sk a v urbanizovaných až 10 232 Sk. S rastom urbanizácie rástli i priemerné mzdy. Vidiecke regióny dosiahli v priemerných mzdách len 83,1 % celoštátneho priemeru, naopak, urbanizované regióny prevyšovali celoslovenský priemer o 16,7 %. Vyššia cena práce sa jednoznačne koncentruje do urbanizovaných regiónov. Do istej miery z toho vyplýva, že kúpna sila je vyššia v urbanizovaných regiónoch. To svojím spôsobom potvrdzuje i ukazovateľ maloobchodného predaja na 1 obyvateľa v bežných cenách (tab. 1).

Vo vyššom maloobchodnom predaji v urbanizovaných regiónoch sa zohľadňuje nielen vyššia dostredivá mobilita pracovných síl, ale aj výrazne vyššia turistická návštevnosť týchto regiónov a vysoká denná motorizovanosť obyvateľstva. Vo vidieckych regiónoch tvoril maloobchodný predaj len 70,5 % celoslovenského priemeru a len 27,4 % predaja v urbanizovaných regiónoch. V urbanizovaných regiónoch bol maloobchodný predaj 1,5-krát vyšší ako celorepublikový priemer. Celkom logicky platí, že maloobchodné služby sa sústreďujú do regiónov s vyššou mierou urbanizácie, a predovšetkým s vyššou kúpnu silou, i keď trvalo bývajúce obyvateľstvo tu tvorí len osminu populácie SR. Z hľadiska priestorového rozloženia je vo vidieckych regiónoch blokovaných viac ako tretina (36,2 %) celkovej populácie SR, ale len štvrtina (25,5 %) celkového maloobchodného obratu. Na druhej strane osmina (12,5 %) obyvateľstva SR, ktorá žije v urbanizovaných priestoroch, absorbuje tretinu (33,2 %) celkového maloobchodného predaja na Slovensku.

Analogický trend sa ukázal aj v prípade indikátora, ktorý vyjadroval počet obyvateľov na jedného živnostníka (vrátane slobodných povolání a samostatne hospodáriacich roľníkov). Vo vidieckych regiónoch pripadlo na jedného živnostníka 22,8 obyvateľov, v urbanizovaných regiónoch len 13,5. Koncentrácia podnikateľských subjektov – fyzických osôb – sa opäť kumulovala do urbanizovaných priestorov. Z analýzy vyplýva:

- Najnižší podiel produktívneho obyvateľstva žije vo vidieckych regiónoch a naopak, najvyšší podiel v urbanizovaných regiónoch. Súčasne najvyšší podiel neproduktívneho obyvateľstva býva vo vidieckych regiónoch. S rastom urbanizácie klesá podiel neproduktívneho a rastie podiel produktívneho obyvateľstva.
- Agrárna zamestnanosť sa v procese permanentného a prudkého znižovania zamestnanosti koncentruje do najmenších vidieckych sídel.
- Miera nezamestnanosti vrátane dlhodobej sa najviac kumuluje do vidieckych oblastí.
- Miera nezamestnanosti absolventov škôl a žien sa, naopak, viac vyskytovala v urbanizovaných regiónoch.
- Najvyššia medziregionálna dochádzka za prácou sa jednoznačne koncentrovala do urbanizovaných regiónov.
- Maloobchodný predaj sa nesťahuje k obyvateľstvu, ale skôr ku kúpnej sile.
- Obchodné služby nie sú v tomto zmysle priestorovo rovnomerne rozptýlené, ale koncentrujú sa do urbanizovaných priestorov, kde je i vysoká dochádzka za prácou.
- Podnikateľské subjekty – fyzické osoby – sa viac sústreďovali do urbanizovaných regiónov.

Na základe teritoriálnej diferencovanosti sa vypracúvajú regionálne klasifikácie, ktoré umožňujú decíznej sfére, aby pri formulovaní a realizácii rôznych stratégií brala do úvahy tento regionálny rozmer. Slabo integrované oblasti s nízkym rozvojovým vnútorným i vonkajším potenciálom sú predmetom viacerých iniciatív založených na relatívne značných transferoch.

Začiatkom 90. rokov sa proces urbanizácie spomalil, vidiecke oblasti, najmä najmenšie vidiecke sídla, ďalej stagnovali. Rast zamestnanosti vo vidieckych oblastiach sa spomalil, naopak, urbanizované regióny vytvárali väčší počet pracovných miest. Nesúhlasíme však s názorom, že mestské centrá sú a v budúcnosti i budú jediným určujúcim princípom rozvojových trendov. Metropolitný urbanizmus a prímestský rozvoj (proces tzv. suburbanizácie) narazí na zákonité prahové bariéry. Rastúci význam z hľadiska územného rozvoja budú mať malé a stredné mestá, ktoré majú zatiaľ voľný

rozvojový potenciál a určité komparatívne výhody oproti metropolitným sídlam. Problematické budú zaostané a upadajúce oblasti, ktoré sa stanú predmetom určitých podporných stratégií a transferov. Tie by mali cielene smerovať ku zvyšovaniu ich konkurencieschopnosti. Selektívna pomoc by sa nemala koncentrovať len do zlepšovania sietí infraštruktúry, ale predovšetkým do podpory ľudských zdrojov. Využívanie ekonomických možností v zaostávajúcich oblastiach si vyžaduje politiku, ktorá by ovplyvňovala ponuku i dopyt na regionálnych trhoch práce.

Zdokonalenie funkčnosti lokálnych a regionálnych trhov práce prostredníctvom aktívnej politiky trhu práce prináša významné možnosti z hľadiska politiky zamestnanosti vidieka. Stále však pretrvávajú nízky dopyt po pracovných príležitostiach v týchto regiónoch, najmä v súvislosti s reštrukturalizáciou poľnohospodárstva, monoštruktúrnou ekonomickou infraštruktúrou a obmedzeným počtom zamestnávateľských organizácií. Treba výraznejšie stimulovať rozvoj nových pracovných príležitostí v oblasti malého a stredného podnikania a súčasne hľadať spôsoby na zvýšenie pracovnej mobility, aby mohli pracovníci migrovať do oblastí s väčšími pracovnými možnosťami.

V tomto duchu sa musí pri vládnych i rezortných štruktúrnych opatreniach viac zohľadňovať rôznorodosť a selektívne uplatňované nástroje musia mať jednoznačný regionálny charakter. Základnou bázou, z ktorej by tieto inštrumenty mali vychádzať, je ucelená územná a hospodárska stratégia rozvoja, ktorá sa bude uplatňovať v rôznych typoch oblastí v súlade s ich geografickými, ekonomickými, sociálnymi a inštitucionálnymi charakteristikami.

Literatúra

- Buchta, S., 1997: Návrh programu rozvoja zamestnanosti v poľnohospodárstve a na vidieku. VÚEPP, Bratislava.
 Národná správa o rozvoji vidieka SR, 1996: MP SR, Bratislava.
 Návrh na podporu územnej mobility pracovnej sily, 1997: NÚP GR, Bratislava.
 Vekové zloženie obyvateľstva SR v r. 1996: ŠÚ SR, Bratislava 1997.
 Vybrané údaje o regiónoch v Slovenskej republike za I. polrok 1997: ŠÚ SR, Bratislava 1997.
 Vybrané údaje o regiónoch v Slovenskej republike za 1–3. štvrtrok 1997: ŠÚ SR, Bratislava 1997.
 Vybrané ekonomické ukazovatele a pracovníci v poľnohospodárstve za SR podľa okresov od začiatku roka do 2. štvrtroka 1997: ŠÚ SR, Bratislava 1997.

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (1947), odborný pracovník. Národný úrad práce, Župné námestie 5, 812 67 Bratislava.